

PETRŐCZI ÉVA

**ORATIO POLITICO-ECCLESIASTICA, AVAGY CZEGLÉDI ISTVÁN
GYÁSZBESZÉDE II. RÁKÓCZI GYÖRGY FÖLÖTT**

A közelmúltban ugyancsak egy a Rákóczi-család egyik tagjához köthető, a csecsemőkorban elhunyt Rákóczi Zsigmondnak, II. Rákóczi György kisebbik fiának keresztelőjekor elhangzott prédikációt igyekeztem a szövegben elrejtett (vagy olykor el sem rejtett) politikai-közéleti üzenetek szempontjából elemezni. Annak a beszédnek Keresztúri Pál volt a szerzője; az ő alakja mindmáig úgy él a köztudatban, mint a Rákóczi-família Medgyesi Pál mellett legfontosabb udvari lelkészéé, György és Zsigmond személyes katechétájáé és lelkigondozójáé.¹ A jelen előadásomban tárgyalni kívánt, ugyancsak udvari háttérű gyászbeszéd szerzője Czeglédi István, a jeles kassai prédikátor, aki a „gyászévtized” egyik legtragikusabb sorsú áldozata volt.²

Joggal vetődhet fel bennünk a kérdés: miért is a hosszú időn át Kassán lelkészkedő Czeglédi István szolgált Sárospatakon, 1661. április 24-én, Szent György napján az előző év június 7-én Nagyváradon elhunyt fejedelem sírba tételekor? Ahhoz, hogy ezt a választást nyilvánvalónak és természetesnek tekinthessük, röviden fel kell idéznünk a 19. század számos egyháztörténésze által oly gyakran felemlített, mára valamelyest feledésbe merült Sárospatak-Kassa „tengelyt”, illetve a Rákócziak – köztük II. Rákóczi György – szerepét a kassai

¹ E dolgozat címe: PETRŐCZI Éva, „*Double talk egy XVII. századi udvari keresztelői igehirdetésben*”, megjelenés alatt a G. ETÉNYI Nóra és HORN Ildikó szerkesztette udvari kultúra-kötetben

² Életéről, működéséről bővebben olvashatunk többek között: SZABÓ Lajos, *Kassai kálvinista krónika*, Kassa, 1944.; ill. NAGY István, *Czeglédi István. Polemikus író a XVII. században*, Kolozsvár, 1899.; továbbá KECSKEMÉTI Gábor jegyzetei az általam is tárgyalt prédikációhoz, in: *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból*, MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 1988, 413–417.

eklézsia megalakulásában és felvirágoztatásában. E tudósok sorából idézzük először a Kassa „specialistájának” számító Révész Kálmánt: „A fejedelem (I. Rákóczi György), mint most már Kassa ura, csakhamar elhelyezkedett a királyi házban, hol két nap múlva gazdagon megvendéglé a kassai tanácsot. Első terve szerint csakis pár napig akart Kassán maradni, s a húsvéti szent ünnepeket (1644. március 27–28.) Patakon akarta megülni. Később megváltoztatta szándékát, s bizonyára református hitfelei kérésére az ünnepeken át is Kassán maradt, hogy a húsvét első napján tartott isteni tisztelet által mintegy megalapítsa a kassai református egyházat. ... Leírhatatlan örvendezéssel ülték meg a feltámadás nagy napját a kassai reformátusok: ez a nap: 1644. március 27. egyházuk születésének napja is volt.”³ Néhány évvel Révész Kálmán előtt Paikoss Endre egyébként arra is kitért, hogy az „öreg fejedelem” által alapított eklézsiát hogyan gyámolította az ő halála után Lorántffy Zsuzsanna, de maga az ifjabbik György is: „Rákóczi György 1652. április 30-án kő- és mészhordásra 50 számú jármos ökröket engedélyezett a kassai helvét hitvallású egyház híveinek olcsó áron uradalmában szedetni.”⁴ Ez a természetbeni segítség anya és fia 4000 Ft-os készpénzadományának megfejelése volt! Szabó Lajos 1944-ben írott, hármas alliterációval ékeskedő *Kassai kálvinista króniká*-ja nem csupán a Rákócziak dicséretét zengi; a már 19. századi szerzőtársai által is méltatott Czeglédi Istvánnak olyan laudációt szentel, amely máris közelebb vihet minket a II. Rákóczi György sírjánál betöltött, szomorú, de nagy tisztességet jelentő szerepéhez.: „Czeglédi István kétségkívül a kassai református egyház legnagyobb lelkipásztora. Nagy, mint építő. A templom és az iskola megépítője és az egyház állandó erősítője. Nagy, mint lelkigondozó. Híveivel a legmelegebb pásztori közösségben él, ismeri minden gondjukat, bajukat, lekük orvosa, örömeik és bánatuk megosztója: Az egyház (1653-ban kezdődő) keresztelési anyakönyve

³ RÉVÉSZ Kálmán, *Százéves küzdelem a kassai református egyház megalakulásáért*, Budapest, 1894, 50–51.

⁴ PAIKOSS Endre, *A kassai helvét hitvallású református egyház megalakulásának története*, Sárospatak, 1889, 97.

évről-évre feljegyzí, hogy melyik családnál vállalt keresztapaságot, felesége pedig keresztanyaságot. 41 családdal kerülnek így komasági viszonyba.”⁵ Vagyis: lelkigondozói kiválósága is szerepet játszhatott abban, hogy ő lett a Rákóczi-temetés ígehírdetője. Többek között Szabó Lajos is megemlékezik egyébként arról az iskolatörténeti eseményről, amely Patak és Kassa spirituális testvérvárosi, kálvinista ikervárosi mivoltát tovább erősítette: „ A tanulók létszáma 1662 után erősen megnövekszik Patakról ideszivárgó tanulókkal. 1667-ben Patakon a tanárok és tanulók között összetűzés támadt, úgyhogy az (öreg diákok) egy része Kassára megy át... Kassára azért is jönnek szívesen a szegényebb diákok, mert Kassán nem kívánják a pataki díszes diáköltöny megszerzését és a megélhetés is olcsóbb.”⁶ Úgy tűnik, ez a deáki vándorlás nem rontotta meg a két város jó viszonyát. Épp a *Sárospataki Füzetek* című folyóirat közölte először a „Kassai helvét seminarium examenére hívó levele”-t 1667-ből amely nyilvánvalóvá teszi: a kassai iskola vezetői számára a fentiek, az onnan „emigrált” diákok viszonylag nagy száma ellenére Patak volt és maradt az abszolút mérce: „...ehhez képest ezen újonnan plántáltatott seminariomotokat is Isten szép számos éleselméjű ifjakal megáldván s felékesítvén, mi is minden dolgainkat s forgolódásainkat az híres sárospataki scholához igyekeztünk conformálni. Ime azért ez 1667. esztendőbeli examenünknek másodikja is elközelget, melyet egy comoediabeli actusocskának játékaival együtt patronus urainknak jó tetszésekből rendeltünk ad diem 22. et 23. praesentis.”⁷ A korábban már idézett Révész Kálmán *A kassai református iskola törvényei 1656-ból* című cikkében azt is hangsúlyozza, hogy a kassai iskola törvényeinek egy részét Czeglédi éppen a pataki modell szerint állította össze.⁸

Hogy Czeglédi István tudatában, teológusi, iskolafundálói gondolkodásában milyen közelségben, milyen természetes lelki közösségben volt a két város, az kitűnik Apafi Mihály fejedelemhez írott leveléből. A levél első részében saját, már

⁵ SZABÓ Lajos i. m. 43.

⁶ SZABÓ Lajos i. m. 49–50.

⁷ *Kassai helvét seminarium examenére hívó levele*, közli SZENTPÉTERY Sámuel, Sárospataki Füzetek 1852, 635–636.

⁸ RÉVÉSZ Kálmán, *A kassai református iskola törvényei*, Történelmi Tár, 1893, 550–558.

elkészült munkáinak kinyomtatáshoz kér segítséget, de nem kevesebb hévvel könyörög iskolájuk megsegítéséért is, ismételten Patakra hivatkozva: „Itt, kgl. Uram, ... nevedék meg a pataki scholábúl, szép, virágzó scholánk... Tartunk, hogy ha a reája való provisióban megfogyatkozunk, számok megkisebbül. Az Úr Isten a Nagyok lelkét indítsa fel, hogy bár csak valami részében tegye bé fejedelmi kezét e scholában istenes adakozása által, melyért is az Úr Nagyságtokat áldja meg örökké!”⁹ Hogy ez a levél nem talált meghallgatásra, s Apafi válaszra sem méltatta, arról a pontosan egy évvel és két nappal később, 1668. július 23-án Teleki Mihály kancellárhoz intézett, kérés-megújító sorok tanuskodnak. Ebben a második próbálkozásban a már sokat betegeskedő prédikátor-író még azt is felveti, hogy: „e caniculának talám utolsó részében megindulván... klmes Urunkhoz mehetnék, míg Isten lelkemet magához szólítaná.”¹⁰ A levélközlés mellékletéből kiderül továbbá, hogy végül is Bornemisza Anna intézkedett mindkét ügyben.

Visszatérve a Rákócziak és Kassa kapcsolatára: ez a kölcsönös megbecsülésen alapuló viszony olykor még legendákat is termelt. A kassai eklézsia ügyeiben mindentudónak számító Révész Kálmán megemlékezik például egy úrasztali terítőről, amelyet a helyi érdekű protestáns legendárium Lorántffy Zsuzsanna ajándékeként becsült: „A kegyeletes és szép traditio, mely ezen terítőt Lorántffy Zsuzsannának tulajdonította, azon viszonyból keltkezhett, melyben a kiváló kegyességű fejedelemasszony a kassai egyházhoz állott. Anyja és pátronája volt ő ... a kassai plánta egyháznak... Nagyon könnyen keletkezhett, s általában hiedelemre találtatott tehát azon traditio, mely ezen terítőnek készítését vagy legalább ajándékozását ... az egyház ezen magas állású jótévőjének és pártfogójának tulajdonította.”¹¹ E legenda jegyében került át a valójában Püspöki

⁹ Czeglédi István levele Apafi Mihály fejedelemhez, Kassán, 1667, július 21-én, közli KONTZ József, Protestáns Közlöny, XXVI (1896) 153.

¹⁰ Czeglédi István levele Teleki Mihályhoz, Kassán, 1668. július 23-án, közli KONCZ József (az előbbi közlő neve itt más helyesírással szerepel), Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1888, 822–824.

¹¹ RÉVÉSZ Kálmán, *Egy nevezetes úrasztali terítő*, Protestáns Szemle 1893, 387.

Istvánné asszony által adományozott, a báránnyal és a négy evangelistával ékes abrosz Kassáról Nagybányára, Kővárra, majd Fogarasra, végezetül pedig a sárospataki múzeumba, ahol fejedelemasszonyi ajándék rangjára emelték. Tehát a Kassa-Sárospatak kapcsolatok még a tárgyakban is kiábrázolódtak és segítségünkre vannak abban, hogy Czeglédi Istvánt ne idegen „vendég igehirdetőként”, hanem úgyszólván az udvari pap szerepkörében lássuk viszont az ifjabbik György pataki sírjánál. Márpedig az e funkcióban elmondott szövegeknél szinte törvényszerűnek mondható a politico-ecclesiasticus jelleg, a bibliai példázatokon átütő aktualitás. Teologice szólva: az, hogy az ideigvaló át-átveszi a szövegben az uralmat az örökérvényű felett. Mielőtt saját gyarló szavaimmal interpretálnám a Severinus Marcus által még az elhangzás évében, tehát 1661-ben kinyomtatott temetési prédikáció szövegének egyes helyeit, hadd idézzem annak a két kutatónak néhány gondolatát, akik 89 év távolában és távlatában sokhelyütt igen hasonló következtetésekre jutva elemezték e szöveget, az érett és az ifjúkor bölcsességével. Az első a már felemlített Nagy István, Czeglédi István mindmáig egyetlen és kiváló monográfusa, aki így foglalja össze az addigi Czeglédi-kutatók által nem elemzett, legfeljebb megemlített sírbeszéd lényegét: „A ragaszkodó ember melegsége, tiszta érzelme beszél a három részre osztott praedikatióból: az elsőben midőn az egyháza igazát védő fejedelmet Dávidhoz hasonlítva állítja elénk; s a másodikban, midőn a pogányok heves ostorozóját dicséri... A harmadikban a nagy példák hatása alatt eltér beszédje sajátos céljától, s tanácsot osztogat, s enyhén fedd is... Rákóczi magasztalásával végzi beszédét, s a maga egyéni fájdalmának kifejezésével, hogy a fejedelem a kassai eklézsia nagy kárára, s a kiépítés munkájának befejezése előtt költözött el...”¹²

Nyolcvankilenc évvel később tanult kollégánk és barátunk, Kecskeméti Gábor még többre vállakozott, egy értő kísérőtanulmányon kívül a prédikáció teljes szövegének igen gondos kiadására, továbbá arra, hogy tárgyi és kritikai jegyzetei révén képesek legyünk a gyászbeszéd „close reading”-jére. E kifejezés mostanság

¹² NAGY István i. m. 53.

vészesen elharapózott magyar változata, a „szoros olvasás” helyett hadd ajánljam fel ezúton a Köznek a „követő olvasás” szókapcsolatot, már csak a „szoros kapu - keskeny út” (mint protestáns közhely) értelemzavaró analógiájának kiküszöbölése érdekében is. Kecskeméti közismert és közkinccsé lett tanulmányából ezúttal csak a Nagy Istvánéval rokon gondolatokat idézem: „II. Rákóczi Györgyről szóló beszédének azok a legérdekesebb részei, ahol a halott köteles dicséretébe bíráló megjegyzéseket vegyít; többé-kevésbé az eseményhez illő visszafogottsággal ugyan, de érezteti véleményét a fejedelmi politikában és hadakozásban elkövetett hibákról. Persze – a beszéd jellegéből, funkciójából adódóan – elsőként kifejezetten vallási mulasztásokat vet Rákóczi szemére (az isteni segítség kérésének, a bűnöktől való megtisztulásnak, a bójtnak elmaradása a hadba indulás előtt), később azonban mind a lengyelországi hadjárat kudarcában, mind a töröktől szenvedett vereségnek sokkal evilágibb (kiemelés tőlem, P.É.) okait is megfogalmazza. Felrója például, hogy *elmaradt a táborban a’ szilai életnek megtiltása* (192>18), vagyis a vitézek nem elégedtek meg a (rendszeretlen) fizetéssel, sem az ellenség prédálásával, hanem gyakran saját hazájuk lakóit nyomorították meg. Elharapózott a gonoszság, az ellenséggel szemben is túlzott kegyetlenkedéseket vittek véghez. Meglepő, hogy e vádak mennyire megegyeznek a Szalárdi művében olvasható megállapításokkal.”¹³

Kecskeméti Gábor alaposságával nem versenyezhetvén, a továbbiakban mindössze arra vállalkozom, hogy egykori elemzését itt-ott kiegészítsem, továbbá arra, hogy legalább valamelyest beilleszem ezt a nevezetes prédikációt Czeglédi István „politicus” és „ecclesiasticus” célokat egyaránt szem előtt tartó életművébe, s különösen is két másik, ugyancsak nevezetes gyászbeszéde mellé.

A II. Rákóczi Györgyöt elparentáló beszéd közvetlen, nem műfaji, de mentalitástörténetinek tekinthető előzménye *Az országok romlásáru*, ez a Lorántffy Zsuzsannának mint a kassai „zsinagóga” építtetőjének ajánlott,

¹³ KECSKEMÉTI Gábor, *Czeglédi István II. Rákóczi György fölött*, in: *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból*, MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 1988, 415.

egyszerre nemzetvádoló és nemzetföltő regulagyűjtemény, amelynek célja az egész magyarság keresztyénibb életmintákba zabolázása. Ugyanezt a nevelő célzatot a két évvel későbbi prédikációban már a katonákra kötelező fegyelemre és önfegyelemre fogja szűkíteni. Mindkét szöveget biblicias és praktikum/politikum kettőssége urallja: „Csontyaiban rekedett tűzhöz hasonló lelki melegségből indítatván, kivánta légyen Nagyságod e veszett időben a szabados szilaj erkölcsök kemény nyakának menyországgal kínáló Ura édességes igájában való tevését...”¹⁴ Ugyanezen dörgedelem természetesen szelidített-kendőzött formában jelenik meg a temetési beszédnek a kötelező laudációkat követő, kritikus részében. Azaz: nem közvetlenül II. Rákóczi Györgyöt kárhoztatja „hirtelenkedő hada” miatt, hanem minden átmenet nélkül odahagyva saját korát, egyszerűen átlép az Ószövetség uralkodóinak világába, bibliai allegóriává oldva bírálatait: „Olyankor, ha az Izreal királya, Joas élt volna, az ellene támadni akaró Juda királyát, Amasiát így dorgálta volna meg: üly veszteg házadban! Miért támasztasz gonoszt, hogy mind magad el-vessz, mind Judát magaddal együtt el-roncs(d)? ... Bizonyára igen szükséges a’ Táborban a’ szilaj életnek meg-tiltása is; mert mindnyájan azt akarjuk, hogy olyankor a’ mi Urunk Istenünk mennyen el velünk, Ellenségünk ellen való hartzolásra; ha pedig a’ mi Táborunk Menedékhelye leszen a Gonoszságnak: Nem állhat meg Izrael az ő Ellenségi előtt...”¹⁵ Érdekes megfigyelnünk a szöveg nyíltan vállalt következetlenségeit, azt, hogy a szerző kikiszól a bibliai szöveg függőnye mögül, amikor például nyíltan a „mi Táborunk”-at említ, mielőtt visszavonulna Izrael emlegetésének biblikus biztonságába. Van azután a szöveg utolsó harmadában egy olyan, többszáz év múltával is visszhangot, eleven szánalmat keltő részlet, amelyben teljességgel az akkor és ott kerekedik felül a biblicitás örökérvényűségén. II. Rákóczi Györgyre Dávid király köntösét adni: voltaképpen közhelyszámba menő gesztus a XVII.

¹⁴ CZEGLÉDI István, *Ajánlás*, in: Uő., *A magyarok romlása, Az országik romlásáról írott könyvnek első része*, Severinus Marcus által, Kassán, 1659, (RMK I. 941.) 5.

¹⁵ CZEGLÉDI István, *Ama ritka példájú, s-a’ Pogány természet szerint gyűlölő Keresztyének közöt Dicsőséges emlékezetet érdemlet II. Rakoci Györgynek ... Testének földben tétele felet lött Praedicatio*, nyomt. Severinus Marcus által, Kassán, 1661, (RMK I. 974.) 26.

században. A fejedelem magányának, Dávidénál keservesebb sorsának ecsetelése azonban már önálló inventio poetica, amelynek egyik nyilvánvaló forrása csakis mindazon kegyüri tettek sora lehetett, amelyekkel az ifjabbik György és szülei a kassai eklézsia felvirágzását segítették: „Maga(d) oly próbákban valál, melyekben alig hiszem, hogy Szent Dávid lőtt legyen. Mert ü, noha sivatag pusztákban bujdosik vala... de ugyan hozzá bocsátá a Vér Szopó Saul Báltyait... De te tüled Kegyelmes fejedelmünk, alig ha nem tilalmas vala még jámbor szolgálidnak is. Szazoknak leveleknek, veled való Beszélgetések. Ha e jámbor Dávid megszorított; szaladhatott Achishoz; de Ég alatt Néked, Dicsőséges Fejedelem, nem lőn hol Fejedet le hajtanod.”¹⁶ Kiténtetett figyelmet érdemel e magány-leírás utolsó félmondata: „...nem lőn hol Fejedet le hajtanod.” Ezekkel a szavakkal Czeglédi egyenesen Jézus sorsához, az ő elhagyatottságához hasonlítja a fejedelemét: „ És monda nékie Jézus: A rókáknak barlangjuk vagyon és az égi madaraknak fészkek: de az Ember Fiának nincsen hol fejét lehajtsa.” (Máté 8:20.)¹⁷

Azt hihetnénk, hogy a fentiekben idézett, II. Rákóczi Györgyöt egyenesen jézusi vonásokkal felruházó magasztalás immár nem fokozható. A kassai református iskolai színjátszás körül is bábáskodó igeihiredető azonban mégis megtalálta a fokozás módját, mégpedig úgy, hogy két, iskoladrámába, de akár valóságos történelmi drámába is beleillő, a nyomtatott formában kurziválással kiemelt felkiáltást adott György szájába: „Ez (t.i. a kétségbeesés) sutullá (sajtolá) ki belőled amaz Édes Nemzetedhez gerjedező szókat: *Kész vagyok egy bokrot meg-festennem véremmel.* Ez Hazádhoz Gerjedező Lelkednek melegsége tétetett ilyen biztatást: *Vitézek! Vitézek! Az én vérem sem drágább a Tieteknél!* Nagy Ember esék hát el Izraeltül! Nagy Fejedelem, s-igen Nagy Fejedelem. Mely

¹⁶ CZEGLÉDI István i. m. 43–44.

¹⁷ *Szent Biblia*, Szenci Kertész Ábrahám, Várad-Kolozsvár, 1661, (hasonmás kiadás), Balassi Kiadó, Budapest, 2002, Újszövetség 9.

világoló Szövétneknek El-alvását oly méltó hogy sohajtsa, nem a Törökös, hanem a Magyaros Magyarság.”¹⁸

A két felkiáltás terjedelmű drámaiság az elsíratás további részében fokozódik, ismét az Izraelből kiszakadás és a hazai (akkori) jelen emlegetése révén. A „nem a Törökös, hanem a Magyaros Magyarság”-epizód úgyszólván természetes nyitány egy még nyíltabban aktualizáló, megnyugtatónak szánt kijelentéshez, amelyben az Ószövetség és a százfenesi csata történései palimpszesztszerű áttűnést mutatnak. A törökök biblicizáló „átkeresztelése” (ad analogiam: kánaániták!) valóságos stilisztikai telitalálat: „Bátran ezt kiáltja azért az egész Magyar Keresztyénség, hogy nem az Ottomaniták, hanem a mi Kegyelmes Urunk volt az Hadban nyertes, mert lelke örökké él Istennél...”¹⁹

Amit a legutóbbi idézetben tapasztalunk, az egyszersmind nem egyéb, mint a kánaánizálás és a dekánaánizálás nagyon hatásos, mert éles, átmenet nélküli változtatása, valóságos időutazás az Ószövetség és a XVII. század történései között. Ahhoz, hogy ezt a prédikációt el tudjuk helyezni Czeglédi István következetesen politico-ecclesiasticus búcsúztatóinak sorában, komoly segítségünkre lehet az a bibliai locus, az Ézsaiás 22:23–25., amelyet háromszor is felhasznál majd. Először II. Rákóczi György temetésén, másodszor két év múlva, Udvarhelyi György abaúji viceispán és kassai gondnok, harmadízben pedig nyolc évvel később, Gróf Rhédei Ferenc búcsúztatásakor.

A Rákóczi temetés alkalmából különleges oka lehetett e példázat kiválasztásának. 1637-ben ugyanis konfirmációi válaszai során maga az ifjú György ugyanezekkel a szavakkal tett tanúbizonyságot a fejedelem kötelességeiről. Ez a kérdés-feleletekből összeállított „vizsgajegyzőkönyv” egy évvel később meg is jelent, szövegét a két Rákóczi-ifjú hitoktatója, Keresztúri Pál szerkesztette végleges szöveggé, így propagandisztikus célokra is felhasználhatóvá téve azt.²⁰

¹⁸ CZEGLÉDI István i. m. 48.

¹⁹ CZEGLÉDI István i. m. 49.

²⁰ KERESZTÚRI Pál, *Csecsemő keresztyén*, Fejér-Várat, 1638. (RMNY 1721.)

Teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a Rákóczi-család vonzáskörében élő Czeglédi István ismerhette a *Csecsemő keresztyén*-t, de akár annak latin változatát, a *Christianus lactans*-t is. Az egykori hitéleti kulcsfontosságú textus tehát különleges megbecsülésről tanuskodik: a történelmi személyiség mellett az egyén iránti figyelemről, keresztyéni életútja nyomon követéséről. A kérdéses igehelyen az eredeti kontextusban Eliákimról, Hilkiás fiáról van szó, aki – Györgyhöz hasonlóan – öröklí apja hatalmát: „És mint egy szeget béütöm ötet erős helyre, és lészen tisztességére a királyi széknék, és az ő atyja házának. És óreá függesztik az ő atyja házának minden dicsőségét a fiak és unokák, csak a legkisebb házi eszközt is, mind az ivó pohárokat, mind a vigasságtévő szerszámokat. Az napon azt mondja a Seregeknek Ura, elvettetik e szeg, mely erős helyre üttetett vala, és elvágattatván leesik, és a reá rakattatott tereh is leesik, mert az Úr mondotta.”²¹

Érdekes, hogy a *Csecsemő keresztyén*-ben, illetve a II. Rákóczi Györgyöt búcsúztató prédikációban a példázatnak csupán a pozitív tartalmú szövegrésze szerepel, különös hangsúllyal a mindenkori uralkodói teherbíráson: „Dicséretes Emlékezetek a’ Pogány ellen igaz Hadat viselő fejedelmeknek ezek... VIII. Méltán falban vert szegek ezek. Nagy terheket szoktak tartani a’ szegek az házban; így a jo Fejedelmek, nagy gondal, s-bajjal oltalmazzák országokat.”²²

Ezzel szemben két évvel később, az élete 42. esztendejében eltávozott Udvarhelyi Györgytől, Abaúj és a kassai eklézsia egyik főemberétől búcsúzván már nem csupán a tartószeg diadalmas erejét hangsúlyozza Czeglédi, hanem utal a bibliai locus korábban szándékosan elhallgatott részére, a megtartói szerep mulandó voltára is: „A’ napon azt mongya a Seregek Ura, el-véttetik az a’ szeg mely erős helyre függesztetett vala, és el-vágattatván le-esik, és a reá rakattatott tereh is le-esik, mert az Úr mondotta... Nemzetes Vitézlő UDVARHELYI GYÖRGY Uram! Isten, mint Eliakimot, magas helyre tévén... az Udvarhelyi Házban, mint Fiak, Unokák, nagyok és kicsinyek, Házi –Eszközöket, s-terhes

²¹ *Szent Biblia* i. m. 586.

²² CZEGLÉDI István i. m. (KECSKEMÉTI Gábor kiadásában) 185–186.

gondgyokat erre rakták vala, De ó Emberi Nemnek sikamló sorja! Be-hamar levétetek ez az erős szeg...’’²³ Az előbbi bibliai toposz harmadik, a második előforduláshoz képest úgyszólván változatlan előfordulására II. Rákóczi György sírbatétele után 8 évvel, Gróf Rhédei Ferenc temetésén került sor. A prédikáció – ismét egy adalék a két város spirituális közelségéhez – Sárospatakon jelent meg nyomtatásban. Bevezetése, a „Készítő beszéd”, név nélkül bár, de utal, az 1660-as eseményekre, az ifjabbik György és az egész magyarság tragédiájára: „Valóban kezdé az igaz életű Isten e’ néhány esztendőök alatt, a’ Magyar Országi Politiával is éreztetni e’ Fenyegetések súlyát. Mert fényes Nap gyanánt szemeink előtt tündöklő, Fejedelmi, Tudós, s-Vitéz Embereinket éleztek délyében, virágzó idejekben el-nyugotá...’’²⁴ E visszacsatolás után következik – immár harmadízben – a tartószeg-metafora.: „E szegre függesztették vala, még csak a’ Fiak s Unokák is, leg kisebb Házi eszközöket, s gongokat. De mi lön, jó nagy Isten? Elvágattaték a szeg, s a reá rakatott tereh is le-esék...’’²⁵

Jelenkori normáinkat és elvárásainkat követve értetlenül állhatunk e háromszori önisméltés, e takarékos „újrartartószeg”-jelenség előtt. Nem könnyű megértenünk, mi készíthette ezt a felkészült, irodalmi erényekben sem szűkölködő lekipasztort erre a fantáziaszegénységet, szűkös alkotói játékteret sejtető megoldásra? A 17. századi egyházi irodalomban úgyszólván kötelező és nagyon bevált familiarizáló tendencia mellett nagy valószínűséggel éppen az, hogy az eklézsia mellett a politika dolgaiban is meglehetősen jártas lévén, tudnia kellett, hogy a fejedelmnél csekélyebb rangú halottak végtisztességének fényélméltóságát növeli, ha búcsúztatásuk során az övéhez hasonló funkcióval (tartószeg!) ruházza fel őket. Az is politikai-taktikai érzéket mutat továbbá, hogy a tartószeg-toposz legelső alkalmazásakor, II. Rákóczi György elsiratásakor – éppúgy, mint Keresztúri a *Csecsemő keresztyén* szövegéből – mellőzte a szomorú

²³ CZEGLÉDI István, *A jo emlekezetű; igyenes lelki-isméretű, Néhai Nemzetes Udvarhelyi György Uramnak...*, nyomt. Severinus Marcus által, Kassán, 1662, (RMK I. 989.) B 1r.

²⁴ CZEGLÉDI István, *Enochnak Istennel való minden napi járása*, Patachini, 1668, (RMK I. 1093.) 1.

²⁵ CZEGLÉDI István uo.

folytatást, a szeg kilazulásának, funkcióvesztésének példázatát. Mindezzel nem azt szándékozom mondani, hogy Czeglédi István alárendelte volna a Biblia szövegét a világi elvárásoknak, azt azonban feltétlenül, hogy egész egyházi írói életművében gondosan ügyelt a „politicus” és „ecclesiasticus” elemek egyensúlyára. A 17. század második felében, a protestánsok állandó fenyegetettségének légkörében nem is lehetett ez másként, hiszen a Teremtő oltalma mellett mindössze felekezetük világi méltóságaitól várhattak a lelkipásztorok és a gyülekezetek valamelyes védelmet, Sárospataktól Kassáig. A *captatio benevolentiae* korabeli eszközei felett ne ítélkezzünk tehát elhamarkodottan. Így Czeglédi látszólagos önisméltlései felett sem. Bátran hihetünk továbbra is a róla írott, ponyván terjedő 18. századi ballada méltatásának:

„Mert lelki vitéz volt, s a törésen állott.”²⁶

²⁶ Közli: SZABÓ Lajos i. m. 263.